एकचत्वारिंशोऽध्यायः

शिशुपालवधपर्व

शिशुपालकृता भीष्मनिन्दा

शिशुपाल उवाच

विभीषिकाभिर्बह्वीभिर्भीषयन् सर्वपार्थिवान्।

न व्यपत्रपसे कस्माद्वृद्धः सन् कुलपांसन।। २-४१-१

युक्तमेतत्तृतीयायां प्रकृतौ वर्तता त्वया।

वक्तुं धर्मादपेतार्थं त्वं हि सर्वकुरूत्तमः।। २-४१-२

नावि नौरिव सम्बद्धा यथान्धो वान्धमन्वियात्।

तथाभूता हि कौरव्या येषां भीष्म त्वमग्रणीः।। २-४१-३

पूतनाघातपूर्वाणि कर्माण्यस्य विशेषतः।

त्वया कीर्तयतास्माकं भूयः प्रव्यथितं मनः।। २-४१-४

अवलिप्तस्य मूर्खस्य केशवं स्तोतुमिच्छतः।

कथं भीष्म न ते जिह्वा शतधेयं विदीर्यते।। २-४१-५

यत्र कुत्सा प्रयोक्तव्या भीष्म बालतरैर्नरैः।

तमिमं ज्ञानवृद्धः सन् गोपं संस्तोतुमिच्छसि।। २-४१-६

यद्यनेन हतो बाल्ये शकुनिश्चित्रमत्र किम्।

तौ वाश्ववृषभौ भीष्म यौ न युद्धविशारदौ।। २-४१-७

चेतनारहितं काष्ठं यद्यनेन निपातितम्।

पादेन शकटं भीष्म तत्र किं कृतमद्भुतम्।। २-४१-८

(अर्कप्रमाणौ तौ वृक्षौ यद्यनेन निपातितौ।

नागश्च पातितोऽनेन तत्र को विस्मयः कृतः।।)

वल्मीकमात्रः सप्ताहं यद्यनेन धृतोऽचलः।

तदा गोवर्धनो भीष्म न तच्चित्रं मतं मम।। २-४१-९

भुक्तमेतेन बह्वन्नं क्रीडता नगमूर्धनि।

इति ते भीष्म शृण्वानाः परे विस्मयमागताः।। २-४१-१०

ऋतिमन्तो न शंसन्ति सज्जना धर्मिणस्सदा।ऋ

यस्य चानेन धर्मज्ञ भुक्तमन्नं बलीयसः।

स चानेन हतः कंस इत्येतन्न महाद्भुतम्।। २-४१-११

न ते श्रुतमिदं भीष्म नूनं कथयतां सताम्।

यद्वक्ष्ये त्वामधर्मज्ञं वाक्यं कुरुकुलाधम।। २-४१-१२

स्त्रीषु गोषु न शस्त्राणि पातयेद्ब्राह्मणेषु च।

यस्य चान्नानि भुञ्जीत यत्र च स्यात् प्रतिश्रयः।। २-४१-१३

इति सन्तोऽनुशासन्ति सज्जनं धर्मिणः सदा।

भीष्म लोके हि तत्सर्वं वितथं त्वयि दृश्यते।। २-४१-१४

ज्ञानवृद्धं च वृद्धं च भूयांसं केशवं मम।

अजानत इवाख्यासि संस्तुवन् कौरवाधम।। २-४१-१५

गोघ्नः स्त्रीघ्नश्च सन् भीष्म त्वद्वाक्याद्यदि पूज्यते।

एवम्भूतश्च यो भीष्म कथं संस्तवमर्हति।। २-४१-१६

असौ मतिमतां श्रेष्ठो य एष जगतः प्रभुः।

सम्भावयति चाप्येवं त्वद्वाक्याच्च जनार्दनः।

ऋकामयन्तं तं भीष्म कथं साध्विति पश्यसि।ऋ

एवमेतत्सर्वमिति तत्सर्वं वितथं ध्रुवम्।। २-४१-१७

न गाथागाथिनं शास्ति बहु चेदपि गायति।

प्रकृतिं यान्ति भूतानि भूलिङ्गशकुनिर्यथा।। २-४१-१८

नूनं प्रकृतिरेषा ते जघन्या नात्र संशयः।

ऋदीसुतत्वात् ते चित्तं चञ्चलं न स्थिरं स्मृतम्।ऋ

अति पापीयसी चैषा पाण्डवानामपीष्यते।। २-४१-१९

येषामर्च्यतमः कृष्णस्त्वं च येषां प्रदर्शकः।

धर्मवांस्त्वमधर्मज्ञः सतां मार्गादवप्लुतः।। २-४१-२०

को हि धर्मिणमात्मानं जानञ्ज्ञानविदां वरः।

कुर्याद्यथा त्वया भीष्म कृतं धर्ममवेक्षता।। २-४१-२१

अन्यकामा हि धर्मज्ञा कन्यका प्राज्ञमानिना।

(चेत्त्वं धर्मं विजानासि यदि प्राज्ञा मतिस्तव।)

अम्बा नामेति भद्रं ते कथं सापहृता त्वया।। २-४१-२२

तां त्वयापि हृतां भीष्म कन्यां नैषितवान्यतः।

भ्राता विचित्रवीर्यस्ते सतां मार्गमनुष्ठितः।। २-४१-२३

दारयोर्यस्य चान्येन मिषतः प्राज्ञमानिनः।

तव जातान्यपत्यानि सज्जनाचरिते पथि।। २-४१-२४

को हि धर्मोऽस्ति ते भीष्म ब्रह्मचर्यमिदं वृथा।

यद्धारयसि मोहाद्वा क्लीबत्वाद्वा न संशयः।। २-४१-२५

न त्वहं तव धर्मज्ञ पश्याम्युपचयं क्वचित्।

न हि ते सेविता वृद्धा य एवं धर्ममब्रवीः।। २-४१-२६

इष्टं दत्तमधीतं च यज्ञाश्च बहुदक्षिणाः।

सर्वमेतदपत्यस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्।। २-४१-२७

व्रतोपवासैर्बहुभिः कृतं भवति भीष्म यत्।

सर्वं तदनपत्यस्य मोघं भवति निश्चयात्।। २-४१-२८

सोऽनपत्यश्च वृद्धश्च मिथ्याधर्मानुसारकः।

हंसवत्त्वमपीदानीं ज्ञातिभ्यः प्राप्नुया वधम्।। २-४१-२९

एवं हि कथयन्त्यन्ये नरा ज्ञानविदः पुरा।

भीष्म यत्तदहं सम्यग्वक्ष्यामि तव शृण्वतः।। २-४१-३०

वृद्धः किल समुद्रान्ते कश्चिद्धंसोऽभवत् पुरा।

धर्मवागन्यथावृत्तः पक्षिणः सोऽनुशास्ति च।। २-४१-३१

धर्मं चरत माधर्ममिति तस्य वचः किल।

पक्षिणः शुश्रुवुर्भीष्म सततं सत्यवादिनः।। २-४१-३२

ऋहंसस्य तद्वचश्श्रुत्वा मुदितास्सर्वपक्षिणः।

ऊचुश्चैनं खगा हंसं परिवार्य च सर्वशः।।

पक्षिणः उवाच

कथयस्व भवान् धर्मं पक्षिणां तत् समासतः।

को हि नाम द्विजश्रेष्ठ ब्रूहि नो धर्ममुत्तमम्।।

हंसः उवाच

प्रजास्वहिंसा धर्मो वै हिंसाऽधर्मः श्वगव्रजाः।

एतदेवानुबोद्धव्यं धर्माधर्मस्समासतः।।

शिशुपाल उवाच

वृद्धहंसवचश्श्रुत्वा पक्षिणस्ते सुसंहिताः।

ऊचुश्च धर्मलुब्धास्ते स्मयमाना इवाण्डजाः।।

पक्षिणः उवाच

धर्मं यः कुरुते नित्यं लोके धीरतरोऽण्डजः।

स यत्र गच्छेद्धर्मात्मा तन्नो ब्रूहीह तत्त्वतः।।

हंस उवाच

धर्मं यः कुरुते नित्यं लोके सद्वृत्तिमास्थितः।

स गच्छेत् सर्वलोकान् वै तथा वै नियतं खगाः।।

पक्षिणः उवाच

ज्ञात्वा हि धर्माधर्मं च नित्यं लोके द्विजोत्तम।

दुर्लभं स्वर्गलोकं तु तं कस्मात् त्वं न गच्छसि।।

हंस उवाच

बाला यूयं न जानीध्वं धर्मसूक्ष्मं विहङ्गमाः।

धर्मं यः कुरुते लोके सततं शुमबुद्धिना।।

स चायुषोऽन्ते स्वं देहं त्यक्त्वा स्वर्गं तु गच्छति।

स चाहमपि च त्यक्त्वा काले देहमिमं द्विजाः।।

स्वर्गलोकं गमिष्यामि इयं धर्मस्य वै गतिः।

शिशुपालः उवाच

एवं धर्मकथां चक्रे स हंसः पक्षिणां भृशम्।

पक्षिणश्शुश्रुवुर्भीष्म सततं धर्ममेव ते।। ऋ

अथास्य भक्ष्यमाजह्रुः समुद्रजलचारिणः।

अण्डजा भीष्म तस्यान्ये धर्मार्थमिति शुश्रुम।। २-४१-३३

ते च तस्य समभ्याशे निक्षिप्याण्डानि सर्वशः।

समुद्राम्भस्यमज्जन्त चरन्तो भीष्म पक्षिणः।

तेषामण्डानि सर्वेषां भक्षयामास पापकृत्।। २-४१-३४

स हंसः सम्प्रमत्तानामप्रमत्तः स्वकर्मणि।

ततः प्रक्षीयमाणेषु तेषु तेष्वण्डजोऽपरः।

ऋक्षशङ्कत महाप्राज्ञः तं कदाचिद्ददर्श ह।

ततो गतेषु हंसेषु सर्वेषु चरितुं तदा।। ऋ

अशङ्कत महाप्राज्ञः स कदाचिद्ददर्श ह।। २-४१-३५

ततः स कथयामास दृष्ट्वा हंसस्य किल्बिषम्।

तेषां परमदुःखार्तः स पक्षी सर्वपक्षिणाम्।। २-४१-३६

ततः प्रत्यक्षतो दृष्ट्वा पक्षिणस्ते समीपगाः।

निजघ्नुस्तं तदा हंसं मिथ्यावृत्तं कुरूत्तमझ्द्धहट।। २-४१-३७

ते त्वां हंससधर्माणमपीमे वसुधाधिपाः।

निहन्युर्भीष्म सङ्क्रुद्धाः पक्षिणस्तं यथाण्डजम्।। २-४१-३८

गाथामप्यत्र गायन्ति ये पुराणविदो जनाः।

भीष्म यां तां च ते सम्यक्कथयिष्यामि भारत।। २-४१-३९

अन्तरात्मन्यभिहते रौषि पत्ररथाशुचि।

अण्डभक्षणकर्मैतत्तव वाचमतीयते।। २-४१-४०

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि शिशुपालवधपर्वणि शिशुपालवाक्ये एकचत्वारिंशोऽध्यायः।। ४१।।